

Kindvriendelijke hoogbouw in sociaal-pedagogisch perspectief

Door At van Steijn

Hoogbouw? Kinderen in een flat? Moet je dat wel willen? Die vraag stelde enkele jaren geleden DUS-Architecten. De vraag stellen is hem bijna beantwoorden. Ooit, in de jaren zeventig, was de galerijflat een broedplaats voor pril gezinsgeluk en alleen al in 1970 bouwde men in Nederland in één jaar 150.000 flatwoningen (een nooit meer geëvenaard aantal). Maar al snel ontstond er een imagoprobleem: te smalle, eentonige gaanderijen, de pislucht in de trappenhuisen, drugsdealers die kantoor houden in de bergingen, afval op de te smalle balkons of in de directe omgeving. De begane grond is tenslotte niemandsland, daarnaast vind je anonimiteit, gehorigheid en ga zo maar door. Al snel had de flat afgedaan en werd bestempeld als een uiterst ongewenste woonvorm. Zeker voor kinderen.

De stad als magneet

“Uit menig onderzoek blijkt dat onderwijsachterstanden, schooluitval, armoede, werkloosheid en criminaliteitscijfers in achterstandswijken significant hoger zijn dan in ‘betere’ wijken” (Kwetsbare wijken in beeld, maart 2017, Platform31; e.a.).

De verstedelijking rukt op, wereldwijd. In België en Nederland groeit ca. 60% van de kinderen op in de stad. Van oudsher heeft de stad een grote aantrekkingskracht door een groot voorzieningenniveau: huizen, werk, zorg, welzijn, onderwijs, cultuur en openbaar vervoer. Kortom, een ideale plek voor kinderen en jongeren om op te groeien met welhaast een onbegrensde kansenstructuur. Helaas zijn er ook belemmeringen en achterstelling (Mieke de Wit en Frans Spierings, 'Vastzitten in de lift', 2006).

Ondanks veel inspanningen van de overheid valt er nog veel te verbeteren voor grote groepen kinderen in slechte wijken. Ze groeien op onder geringe sociaal-economische en –pedagogische omstandigheden, waardoor ze aanmerkelijk minder kansen hebben op een gezonde ontwikkeling. Uit menig onderzoek blijkt dat onderwijsachterstanden, schooluitval, armoede, werkloosheid en criminaliteitscijfers in achterstandswijken significant hoger zijn dan in 'betere' wijken (Kwetsbare wijken in beeld, maart 2017, Platform31; e.a.). Zo blijkt dat kinderen in betere buurten zich beter ontwikkelen en dat effect komt voor een deel door de buurt zélf: doordat kinderen samenspelen, door de bereikbare voorzieningen, de subcultuur en de sfeer. Weliswaar duiden we ouders, het gezin als het primaire opvoedingsmilieu aan, inmiddels blijkt (Eilts, C. Opvoedingsmilieu, opvoedingsomstandigheden, 2016) dat de persoonlijke opvoedingsstijl van de ouders er minder toe doet. Het secundaire en tertiaire milieu, de school en de straat, is minstens zo vormend of zo men wil 'misvormend'.

Allerlei onderzoeken (De Visscher, S., 2008 'De sociaal-pedagogische betekenis van de woonomgeving van kinderen'. Universiteit Gent) tonen aan dat een 'goede' woonomgeving een belangrijke voorwaarde is voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid van bewoners. En in het bijzonder van kinderen. Een 'goede' woonomgeving is belangrijk, een domein waar kinderen kunnen spelen, zich min of meer autonoom kunnen bewegen en gebruik maken van de publieke ruimte. Maar een peuter of kleuter zomaar alleen buiten laten spelen terwijl je op de vijfde verdieping woont? Voer voor een flatneurose ... Hoogbouw en een goede woonomgeving, in de zin van een gezond sociaal-pedagogisch klimaat, lijkt op voorhand paradoxaal.

Gezinsvriendelijke hoogbouw

"De buitenruimte, de directe nabijheid van de flat, is als het ware niemandsland; want wie is verantwoordelijk?"

Erik Grietens (o.a. auteur van 'Vlaanderen in de knoop' en werkzaam voor de Bond Beter Leefmilieu): "Het is duidelijk dat dichter bij elkaar wonen vele milieuvoordelen heeft. Maar hoe doe je dat? De discussie gaat dan al snel over hoogbouw. En dan zijn de meningen verdeeld. Vlaanderen heeft geen ervaring met aantrekkelijke hoogbouw. We hebben geen goede voorbeelden. Integendeel. Hoogbouw associëren we met grijze sociale huisvesting, waar je niet uit vrije wil gaat wonen". Het Architectenbureau DUS stelde, middels een enquête (i.s.m. Woonbron, Delft en het Nederlandse Ministerie van Vrom, 2004), een onderzoek in naar Gezinsvriendelijke hoogbouw. In hoeverre is hoogbouw belemmerend voor de ontwikkeling van (jonge) kinderen?

Grootschalige appartementsbouw en galerijwoningen (veelal in de sociale woningbouw) kennen nadelen: smalle, donkere gangen, geen herkenbare voordeur en min of meer gedwongen contacten met de omwonenden. Hier kenmerkt zich het anoniem wonen en de privacy is een groot probleem. De buitenruimte, de directe nabijheid van de flat, is als het ware niemandsland; want wie is verantwoordelijk? Veel ouders laten jonge kinderen dan ook in het zicht, b.v. op de galerij of alleen binnen spelen. DUS-Architecten komt met een aantal verbeterde hoogbouw-alternatieven, waaronder de 'verbeterde galerij- en portiekwoning': brede galerijen zodat er een voetgangerstraat ontstaat die mogelijkheden geeft voor spontane ontmoeting, voor kinderspeelruimte, voor een bufferruimte tussen loopgang en de woning. Het stimuleert intensere sociale contacten. Tevens is het belangrijk voor de herkenbaarheid dat men de galerijen niet op elke verdieping situeert. Indien de twee verdiepingen meer uit elkaar liggen is er meer lichttoetreding. Zo ontstaat een eigen herkenbare voorgevel voor elke woning die uit meerdere niveaus bestaat, lange, horizontale lijnen dienen vermeden te worden en vooral de herkenning van de voordeur. Repetitie van meer dan vijf dezelfde volumes dient vermeden te worden.

Deze hoogbouw-alternatieven bevorderen een kindvriendelijke woonomgeving. Maar ideeën over gezinsvriendelijke hoogbouw worden niet enkel ingegeven door een speelse, verkeersveilige, kindvriendelijke woonomgeving. Stedelijke verdichting is zo'n aspect, vaak te eenzijdig en negatief belicht. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat een negatief oordeel over de stedelijke omgeving vooral samenhangt met de sociale kenmerken en niet zozeer met de fysieke kenmerken daarvan. Het gaat dan vooral om botsende leefstijlen en om ongewenst gedrag van omwonenden (Planbureau voor de leefomgeving, Tijdschrift v. Volkshuisvesting, 2010).

Verdichting

"Van Broeck streeft naar een omkering van deze anti-stedelijke houding. Als inspirerend voorbeeld wijst hij naar Buenos Aires waar geen maximale bouwhoogte is vastgelegd, maar wel een totale massa per bouwblok."

De oppervlakte van Vlaanderen was per 1 januari 2017 voor ruim een kwart (27,6%) bebouwd. Dit is een stijging van de bebouwde oppervlakte, ten opzichte van 1990, met bijna 30% (Vlaamse Milieumaatschappij, 2017). Dat is veel. Leo van Broeck, sinds 2016 Vlaams bouwmeester, schetste in de lezingenreeks 'Less is More: minder ruimte vraagt om meer architectuur', een ontluisterende kijk op de ruimtelijke context in Vlaanderen en de wereld (11 maart 2014).

Met prikkelende uitspraken en stellingen, en met duidelijke cijfers laat hij zien dat al op 20 augustus 2013 (Earth Overshoot Day) de energie opgebruikt is die de aarde ons ter beschikking stelt in één jaar. Over de eindigheid van onze planeet gesproken? (in 2017 was dat al op 2 augustus, dus we schieten lekker op ...). Dit einde gaat niet enkel over energie, het gaat ook over het aantal mensen en hun ruimtegebruik. Qua aandeel bebouwd oppervlak haalt België de 2e plaats op de wereldranglijst. Met andere woorden het grootste deel van Vlaanderen is ingenomen door de mensen. Elke dag verdwijnen er zes voetbalvelden en op deze manier mogen we er van uitgaan dat Vlaanderen in 2050 één bebouwde vlek is, aldus Van Broeck. Als boosdoener wijst Van Broeck op de anti-stedelijke houding. Elk dorp wil een dorp blijven, iedereen wil in het groen wonen en hoogbouw wordt niet geapprecieerd. In naam van het landschap consumeren we steeds meer landschap ...

Van Broeck streeft naar een omkering van deze anti-stedelijke houding. Als inspirerend voorbeeld wijst hij naar Buenos Aires waar geen maximale bouwhoogte is vastgelegd, maar wel een totale massa per bouwblok. Ook in Nederland zien we inmiddels veel hoge gebouwen en komt er meer aandacht voor gezinsvriendelijke hoogbouw, met speelruimtes gekoppeld aan brede gangen als ontmoetingsruimte of toiletten op het gelijkvloers bij de ingang voor buitenspelende kinderen. Bovendien, aldus Van Broeck bestaat onze bevolking in toenemende mate niet enkel uit modale gezinnen, maar steeds meer uit andere gezinsvormen. Om in Vlaanderen een omkering te realiseren stelt Van Broeck een aantal maatregelen voor. "We moeten bijvoorbeeld vertrekken vanuit een minimale kroonlijsthoogte en geen maximale. In plaats van een inventaris onbebouwde percelen, lijkt een inventaris verdichtbare percelen wenselijker", aldus de Vlaamse bouwmeester.

Tijd voor eerherstel

" De stad groeit echter niet meer naar buiten maar vooral binnen de eigen stadsgrenzen en als het even kan vooral naar boven. "

Een betaalbare huur, uitbreiding van de (sociale) woningmarkt en flexibele woonoppervlakken zijn evenzeer argumenten die pleiten voor hoogbouwwoningen. De stad heeft zo zijn eigen liftfunctie. Cultuur, musea, speelplekken, bibliotheken, sportmogelijkheden, scholing en opleiding zijn zoveel meer bereikbaar dan op het platteland. Het ruimere openbaar vervoer en de diversiteit aan culturele achtergrond, aan diversiteit van de bevolking. En laat kinderen daar nu ongelofelijk veel van leren. Het wordt tijd onze ogen te openen voor de kansen van hoogbouw.

Foto: Alena Goede

Veel steden staan met hun groeiprognose voor de komende jaren aan de vooravond van een belangrijke groeispiong. De stad groeit echter niet meer naar buiten maar vooral binnen de eigen stadsgrenzen en als het even kan vooral naar boven. Steden moeten op veel plekken de hoogte in waardoor er betere kansen ontstaan voor duurzaamheid: meer groen bergt meer en makkelijker regenwater, meer groen zorgt voor een betere temperatuurregeling, meer groen versterkt openbare ruimte en meer groen vergroot als luchtfilter. En niet in de laatste plaats: meer groen is goed voor kinderen!

De Raad voor de Leefomgeving kwam al in juni 2008 met een duidelijk advies: "In veel stadswijken is groen aanwezig, maar niet in een vorm die voor kinderen te gebruiken of te bereiken is. Door het groen in een wijk goed met elkaar te verbinden, haal je de natuur de stad in. Vooral de krachtwijken bieden daarvoor volop kansen. Hier moeten vooral scholen, ouders, wijkcentra en natuur en milieu organisaties betrokken worden bij de herstructurering in hun wijk". De aandacht voor de combinatie van wonen, werken en recreëren en vooral het ontwerp en beheer van het eerder genoemde 'niemandsland' maakt dat je mag dromen over de kansen van de stad en het wonen in dichtbevolkte wijken.

De buitenruimte bij hoogbouw vraagt om speciale aandacht wil het niet verloederen in een niemandsland. Bedrijvigheid is enorm belangrijk en biedt een natuurlijke, sociale controle. De sport- en speelplekken, de directe woonomgeving of zgn. pocketparks en, nog betrekkelijk nieuw, de Tiny-Forests creëren een brede begaanbaarheid van de publieke ruimte en vergroten de bewegingsautonomie van kinderen.

De woonomgeving als medeopvoeder

" Een ander punt van aandacht is het 'gevoel' van onveiligheid. Ouders willen hun kinderen voortdurend onder toezicht houden. Zo hebben jonge kinderen al vaak een mobieltje om toch maar elk moment met de ouders in contact te staan. Waar bescherming overgaat in verstikking! Want kinderen hebben zo hun 'eigen' ruimte nodig. "

De woonomgeving brengt mensen in een bepaalde gemoedssfeer en voegt als zodanig belevingswaarde toe aan de fysieke omgeving. Wij, volwassenen, merken van zo'n gemoedstoestand nauwelijks meer iets, hooguit wanneer we ergens met vakantie zijn en als het ware zintuiglijk, door geur, licht en geluid, de verwevenheid van omgeving en onszelf kunnen waarnemen. Bij kinderen en jongeren is die belevingswaarde nog min of meer oorspronkelijk en niet vanzelfsprekend. Zij kunnen en willen zich nog laten verrassen door omgevingsfactoren en zintuiglijke waarnemingen. De wijk of buurt is een ruimte waar kinderen spelen, ontdekken en ontmoeten. Dit geldt voor iedere wijk, maar de vragen rond de sociaal-pedagogische kwaliteit of juist het ontbreken er van komen het meest pregnant aan de orde in wijken die onder druk staan.

Sven de Visscher (Gent : Academia Press, 2008, ISBN 9789038213224) benadert in zijn uitvoerige studie de woonomgeving als een feitelijk socialisatiekader dat mee vorm geeft aan het burgerschap van kinderen en als de ruimtelijke weergave van sociale praktijken, relaties en machtsverhoudingen in de samenleving. Hij komt tot de conclusie dat de woonomgeving [per definitie een pedagogisch setting is. Vergelijkbaar met andere studies, zoals: de kinderopvang als opvoedingsmilieu (Vandenbroeck, 2003), bijzondere jeugdzorg als opvoeder (Roose, 2006) of welzijnswerk (Piessens, 2007). De school, als opvoedingsmilieu, is ook een belangrijke ontmoetingsplek, maar wel voor een select publiek. Ouders kiezen immers voor een school op grond van allerlei 'eigen' overwegingen en in de praktijk is dat vaak een school waar kinderen met een vergelijkbare achtergrond zitten. Was dat vroeger de zuil waartoe men behoorde, tegenwoordig is dat vooral klasse en kleur.

Uiteenlopende schoolkeuzen stonden de ontmoetingskansen van kinderen vroeger minder in de weg dan nu, omdat spelen op straat minder vanzelfsprekend is geworden. De kindertijd – het buitenspelen – is verhuiselijk. Vroeger bouwden ze een tent op de stoep, nu in hun slaapkamer ... Kinderen spelen veel minder buiten en ontmoeten daardoor nauwelijks andere kinderen (Sociologie2 [2006] 1). Ook in de jaren vijftig/zestig woonden arbeiderskinderen in andere buurten dan kinderen van welgestelden. Maar de tegenstellingen hebben zich verscherpt (Du Bois-Reymond1998; Karsten et al. 2001). Ongelijkheid heeft een kleur gekregen en is hardnekkiger geworden.

Daarnaast doordat kinderen onvoldoende bewegen (CBS-RIVM, 2018) zien we het uitdijende probleem van overgewicht. Door de vele bezuinigingen van gemeenten op speel- en sportfaciliteiten draagt dat ook al niet bij tot een levendige, uitdagende woonomgeving. Veel gemeenten hebben de laatste jaren fors bezuinigd op sport- en speelplekken in de openbare ruimte. En dat voelt als snijden in je eigen vlees (over overgewicht en bewegingsarmoede gesproken)!

Kindvriendelijke hoogbouw dat kan met de uitkomsten van het onderzoek van DUS-architecten, met de visie van Van Broeck, op basis van de studie van De Visscher, met de adviezen van de Raad van de Leefomgeving e.a. en met een doordacht ontwerp en continu beheer van de (directe) buitenruimte van hoogbouw. Om de metafoor van de erogene zone te gebruiken; een gebied waar intimiteit wordt ervaren, voor contact, beweging, kennen en verkennen, vertrouwen en speelsheid. Kinderen (en ook volwassenen) hebben vaak genoeg ruimte, maar de vraag is krijgen ze die ook? Vroeger, toen stadskinderen meer ruimte hadden, meer ruimte kregen en meer ruimte claimden lukt het hen vaker zelf die brug te slaan, nu hebben ze daarbij een steuntje in de rug nodig.

Een ander punt van aandacht is het 'gevoel' van onveiligheid. Ouders willen hun kinderen voortdurend onder toezicht houden. Zo hebben jonge kinderen al vaak een mobieltje om toch maar elk moment met de ouders in contact te staan. Waar bescherming overgaat in verstikking ...! Want kinderen hebben zo hun 'eigen' ruimte nodig. "De woonwensen van mensen die in een flatgebouw wonen zijn niet anders dan die van mensen in een gezinswoning. We willen wel graag een grote buitenruimte: een ruim balkon is daarom een must.

Daarnaast een mooi uitzicht, goede lichtinval, een ruimtelijk gevoel, rust en privacy. Die woonwensen moeten een uitgangspunt zijn bij hoogbouw. Hoogbouw moet zich inpassen in de buurt. Op de begane grond en de eerste verdiepingen functies die de buurt verrijken: buurtwinkels, horeca, een kinderdagverblijf of sportfaciliteiten. Zo zorg je voor een meerwaarde van de wijk", aldus de Bond Beter Leefmilieu in hun nieuwsbrief (Beleidsbabbel, 2016).

Spelen, het zit in onze natuur

Foto: Kirsten Goede

Geraadpleegde bronnen

Bond Beter Leefmilieu, beleidsbabbel 2016
Du Bois-Reymond 1998; Karsten et al. 2001
DUS Architecten, maart 2004 (Mulder&Meijer, Kristal n.v.)
Eilts, C. Opvoedingsmilieu, opvoedingsomstandigheden, 2016
Erik Grietens, 'Vlaanderen in de knoop' en werkzaam voor de Bond Beter Leefmilieu
Kwetsbare wijken in beeld, maart 2017, Platform31
Lezingenreeks Less is More: Minder ruimte vraagt om meer architectuur, maart 2014, Leo van Broeck
Mieke de Wit en Frans Spierings, 'Vastzitten in de lift - de stad, de sociale liftfunctie en selectieve achterstalling.', 2006
Planbureau voor de leefomgeving, Tijdschrift v. Volkshuisvesting, 2010
Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, 2008, 'Groen opgroeien'
Sven de Visscher (Gent : Academia Press, 2008, ISBN 9789038213224); De sociaal-pedagogische betekenis van de woonomgeving voor kinderen

Beeldmateriaal

Alena Goede
Kirsten Goede

Goede Speelprojecten realiseerde de buitenruimte van het Groen Kwartier in Antwerpen-stad, naar een ontwerp van Studio Jan Ooms. Opvallend zijn de diverse speelmogelijkheden in de wijk. Het grasplein nodigt uit tot spel en ontmoeting. De combinatie van natuurlijk spelen en de avontuurlijke speeltoestellen van Goede Speelprojecten maakt het Groen Kwartier tot een walhalla voor ieder kind. Ravotten is het credo, getuige de mogelijkheden om te klimmen, schommelen, draaien, springen en zwieren op de natuurlijke speelobjecten.

<http://www.rescape.be/artikel/181017/een-groene-oase-in-het-drukke-antwerpen?qs=antwerpen-groen-kwartier>